

Ош мамлекеттик университетинин
илимий иштери боюнча проректору
профессор Кенжаев И.Г.

12

2016-ж.

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (физика) адистиги боюнча **Хажы Кара Думандын “Лицейчилердин физикалык ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандыруунун педагогикалык шарттары”** аттуу темадагы жазылган кандидаттык диссертациясына Ош мамлекеттик университетинин жалпы физика жана физиканы окутуунун методикасы кафедрасынын жетектөөчү мекеме катары

РАСМИЙ ПИКИРИ

1. Изилдөөнүн адистикке дал келиши. Хажы Кара Думандын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (физика) адистиги боюнча **“Лицейчилердин физикалык ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандыруунун педагогикалык шарттары”** темасы боюнча жазылган кандидаттык диссертациясында лицейлердин окуучуларынын физикалык ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандыруу үчүн теориялык модели иштелип чыгып, анын негизинде лицейчилердин тиешелүү ойломун калыптоого усулдары, каражаттары, интерактивдүү технологияларды ишке ашыруу жолдору изилденген. Бул диссертациялык изилдөө Д 13.16.526 диссертациялык кеңештин 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (физика) адистигине дал келет.

2. Изилдөөнүн актуалдуулугу. Учурда дүйнөлүк билим берүү чойросүндө алдыңкы планга чыккан “бүт өмүр боюнча билим алуу” парадигмасынын таасири астында окуучулардын ойломунун илимий стилин калыптандыруу азыркы педагогикалык процесстин башкы натыйжасы жана

түздөн-түз натыйжалуу катыштыруу милдети окуучулардын ой жүгүртүүсүн калыптандырууга жаңыча мамиле кылууну талап кылууда. Лицей, гимназия мектептердин улам кеңейип жана тереңдеп бараткан социалдык функцияларынын шартында лицейчилерде ойломдун илимий стилин атайылап, максаттуу түрдө калыптоо зарыл. Физика илими Ааламдын пайдубалдуу түзүмдөрүн изилдегендиктен, азыркы убакытта ал дүйнөнүн жалпы илимдүү сүрөттөлүшүнүн башкы идеяларын калыптоого талаптанат. XX кылымдын ортосунан бери синергетиканын, Ааламдын стационардуу эмес теориянын жана эволюциянын теориясынын негизинде универсалдуу эволюционизмдин базасында дүйнөнүн жалпы илимий түзүлүшүн курууга окумуштуу-физиктердин аракеттери болууда. Физикалык илимий ой жүгүртүүнү калыптандыруу процесси дидакттар жана методисттер тарабынан белгилүү контексттерде, изилдөөлөрдүн жалпы темалары менен байланышта каралат. Бирок мында окуучуларда илимий ой жүгүртүүнүн бүтүндүк катары калыптоонун жолдору жана ыкмалары тууралуу бирдиктүү көз караш жок, анткени проблеманын окуучуларда физикалык ойломдун илимий стилин окутуу процессинде калыптандыруу сыяктуу маанилүү аспектиси изилдөөлөрдүн чегинен сырткары калып калган. Ошондуктан лицейде физика курсун өздөштүрүүдө окуу-таанып билүү ишмердүүлүктүн мазмундук, операциялык, мотивациялык ж.б. жактарын карым-катышына жараша, ошондой эле анын уюшулуш мүнөзүнө (репродуктивдүү, продуктивдүү, изденүүчүлүк, чыгармачыл) жараша лицейчилерде үстөмдүк кылуучу ориентациясы (практикалык, эмпирикалык, теориялык) жана тиешелүү мүнөздөмөлөрү бар физикалык ойломдун илимий стилин калыптандыруунун педагогикалык шарттарын изилдөө учурдагы бул теманын *актуалдуулугун* толугу менен негиздейт.

3. Изилдөөнүн илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштардын негизделишинин даражасы.

Диссертациялык изилдөө учурунда иштелип чыккан илимий-педагогикалык жоболордун, тыянактардын, жыйынтыктардын жана методикалык сунуштардын негизделишинин даражасы белгилүү психологдордун, философтордун, педагогдор менен методисттердин заманбап концепцияларынын терең талдоо, ошондой эле тажырыйбалык-эксперименттик иштердин жалпы натыйжаларынын математикалык-статистикалык усулдарды колдонуунун негизинде иштеп чыгуу менен камсыз кылынгандыгында. Диссертациянын түзүмдүк мазмуну андагы коюлган төрт милдеттерге дал келип, алардын ар биринин чечмелениши логикалык удаалаштыкта жана ыраатуулукта көрсөтүлгөн. Изилдөө иш киришүүдөн, үч глава жана алардын тыянактарынан, жалпы корутундудан, 158 аталышты камтыган пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, 22 таблицадан, 9 сүрөт менен диаграммалардан жана тиркемелерден турат. Жалпы көлөмү- 171 бет.

Киришүүдө изилденип жаткан теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн максаты, милдеттери коюлуп, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү, коргоого сунушталуучу жоболор, диссертанттын жеке салымы, иштин апробацияланышы, жарыкка чыккан макалалар жөнүндө маалыматтар берилген.

Биринчи глава **“Окуучуларда ой жүгүртүүнүн илимий стилин калыптандыруунун психологиялык-педагогикалык өбөлгөлөрү”** деп аталып ой жүгүртүүнүн илимий стили проблемалары боюнча изденүүчү аткарган талдоонун натыйжасында анын түшүнүктүк жана мазмундук мүнөздөмөлөрүн иштеп чыгуу үчүн ишенимдүү теориялык-концептуалдык негизди талап кылаарын белгиледи. Ойломдун илимий стили психологиялык-педагогикалык иликтөөлөрдүн объектиси болуп, бирок ар кайсыл педагогдордун бүгүнкү күндө ага берген бирдей түшүндүрмө жок экендиги аныкталды. Азыркы педагогикалык илимде “илимий ой жүгүртүү” түшүнүккө аныктама берүү өз ара байланыштуу бир нече жагдайларын

(табияты, генезиси, физиологиялык механизмдери, формалары, мыйзамченемдүүлүктөрү ж.б.) камтуу зарылдыгы айкындалды (1-глава, 1.1 жана 1.2 бөлүмдөрү).

Окуучулардын ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандыруу үчүн интерактивдүү окутуунун мүмкүнчүлүктөрү толук иштелип чыкпагандыгы аныкталды. Физика сабактарында окуучулардын ойлومунун илимий стилин калыптандыруу үчүн алардын ишмердүүлүгүн активдештирүү каражаты катары инновациялык технологияны жүзөгө ашыруунун методикалык өзгөчөлүктөрү менен уюштуруу-педагогикалык шарттары белгиленди (1-глава, 1.3-бөлүмү).

Экинчи глава **“Лицей окуучулардын ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандыруунун педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү”** темада аталып физикалык ой жүгүртүүнүн илимий стили методологиялык билимдер катары дүйнөнүн табигый-илимий сүрөттөлүшүнө кирген: материя жана анын атрибуттары, субъект-объектилик карым-катнаштар, теория менен практиканын катышы, реалдуулук жөнүндөгү онтологиялык элестетүүлөр менен түшүнүктөрдү камтыгандыгы көрсөтүлдү. Ойломдун илимий стилинин методологиялык параметрлери жана алардын мазмуну академик В.Г. Разумовский сунуштаган таанып-билүүнүн илимий циклында орун алган. Бул циклга физикалык ойломдун илимий стилин алып жүрүүчү инсандык-мотивациялык параметрлерин, анын таанып-билүү ишмердүүлүктө образдуу менен түшүнүктүктүн, эмпирикалык менен теориялыктын, конкреттүү менен абстрактуулуктун, түздөн-түз менен кыйыр карым-катнаштарды киргизүү зарылдыгы ачылып берилди (2-глава, 2.1 бөлүмү).

Физика сабактарында лицейчилердин ойлومунун илимий стилин калыптоодо изденүүчүнүн пикири боюнча материалдын мазмунунун бирдиги болуп таанып-билүү циклы эсептелиши керек. Бул цикл төмөндөгү элементтерди камтыйт: баштапкы фактылар, теория же модель, андан чыккан натыйжалар, текшерүүчү эксперимент. Аталган элементтер бир параграфтын

окуу материалында камтылып бир параграф – бир сабакта деген талап окуу процесин нормалаштырат (2-глава, 2.2 бөлүмү).

Лицейчилердин ойлومунун илимий стилине үйрөтүүдө физикалык материалдын методикалык мүмкүнчүлүктөрү диссертацияда кеңири чагылдырылды. Алсак 9-класста механиканын негизги маселесин көрсөтүү менен катар, бул маселенин түз жана тескери чечмелөөнүн негизинде жаткан мыйзам ченемдүүлүктөрдүн мүнөзүнө лицейчилердин көңүлү басымдуу бурулат. 10-класста термодинамиканын биринчи законун окуп-үйрөнүүдө үзгүлтүксүздүк идеясы (макроскоптук параметрлер) жана дискреттүүлүк идеясы (микроскоптук параметрлер) эмнеден көрүнөрүн жана бул мамилелердин кайсынысы үстөмдүк кылаары аныкталат. 11-класста жарыктын толкундук жана корпускулалык теорияларынын ортосунда татаал жана узак күрөшү болгон кырдаалдар жөнүндө лицейчилер маалымат алышат. Жарыктын толкундук теориясына салыштырмалуу мындай көз караштын негизинде геометриялык оптиканын мыйзамдары, дисперсия, дифракция, интерференция кубулуштары жөнөкөй түшүндүрмөгө ээ болгон (2-глава, 2.3 бөлүмү).

Үчүнчү глава **“Ой жүгүртүүнүн илимий стилин калыптандыруу боюнча тажрыйба-эксперименттик иштердин жыйынтыктары”** деп аталып мында лицейчилердин физикалык ой жүгүртүүнүн илимий стилин калыптандыруунун теориялык модели педагогикалык экспериментте текшерилген. Лицейчинин физикалык ойлومунун илимий стилин калыптоонун иштелип чыккан моделдин негизги компоненттери түшүндүрүлүп берилген. Бул главада колдонулган интерактивдүү технологиянын түрлөрү (“мээ чабуулу”, проблемалык семинарлар, брейнинг, кроссворд, “эстафета”, “жети суроо”, “анимация” ж.б.), тесттик тапшырмалар, аларды текшерүү жана талдоо критерийлери, татаалдык деңгээлдери, мугалимдер үчүн педагогикалык куралдар жөнүндө кеңири маалыматтар чагылдырылды. Лицейчилердин физикалык ой жүгүртүүнүн

илимий стилин калыптандыруу боюнча окутуунун шарттары менен каражаттарынын эффективдүүлүгү аныкталган жана эксперименттик класстардагы лицейчилердин көзөмөлдүк класстагыларга караганда билим менен билгичтик деңгээлдеринин жогорулашынын ишенимдүүлүгү математикалык статистикалык ыкмалардын жардамы менен тастыкталды.

4. Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы менен теориялык мааниси катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот:

- “ойломдун илимий стили”, “физикалык ой жүгүртүүнүн илимий стили”, “табигый илимдүү таанып-билүү циклы” түшүнүктөрдүн маңызы менен мазмунуна аныктамалар такталып, толукталып берилиши;

- лицейчилердин физикалык ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандыруунун методикалык шарттары менен каражаттарын аныкталышы жана негизделиниши;

- лицей мектептеринде табигый билим берүүнүн мазмунундагы физикалык ойломдун илимий стилин калыптандыруунун модели иштелип чыгышы;

- лицей окуучуларында физикалык ой жүгүртүүнүн заманбап илимий стилин калыптандыруунун түзүмү мүнөздөмөлөрү, принциптери, жолдору, калыптангандык критерийлери менен деңгээлдери иштелип чыгышы жана алардын эффективдүүлүгү педагогикалык экспериментте далилдениши.

5. Изилдөөнүн практикалык баалуулугу: мугалимдердин окутуу практикасында сунушталган инновациялык технологияны, интерактивдүү такта менен иштөө ыкмаларын пайдаланууга болот; иштелип чыккан сунуштардын методикалык мүнөзү аларды лицейде гана эмес жалпы орто билим берүүчү мектепте дагы табигый циклдеги предметтерди окутуп-

үйрөтүүдө ой жүгүртүүнүн илимий стилин калыптоо үчүн пайдаланууга шарт түзөт.

6. Автореферат менен диссертациянын мазмуну туура келиши. Авторефератта диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жалпылантылып, кыскартылып берилген жана ага коюлган талаптарга жооп берет. Авторефераттагы материалдар толугу менен диссертациялык иштин мазмуну менен дал келет.

7. Изилдөөдөгү кемчиликтер жана мүчүлүштөр.

Диссертациялык иште белгиленген жетишкендиктер менен катар төмөнкү мүчүлүштөр байкалды:

1. Окуучулардын физикалык ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандырууда аларга теориялык билимдерди үйрөтүүдөн тышкары физикалык маселелерди (өзгөчө татаал мазмундагы) чыгаруу маанилүү ролду аткарышы экендиги белгилүү. Диссертацияда буга аз көңүл бурулгандыгы биздин пикир боюнча жетиштүү эмес.

2. Кыргызстанда лицей жана гимназия түрлөрүндө мектептер аз эле, көпчүлүгү болсо жалпы орто билим берүүчү мектептер болуп саналат. Диссертацияда алынган жыйынтыктарды аларга колдонуу сунуштоолор айтылса иштин олуттуулугу жогору болмок.

3. Диссертациянын текстинде кай бир жерлеринде стилистикалык, пунктуациялык жана техникалык жактан каталар кетирилиптир.

Бирок бул көрсөтүлгөн мүчүлүштөр диссертациялык иштин илимий баалуулугуна жана практикалык маанисине таасирин тийгизбейт.

Кафедранын жыйыны билдирүүлөрдү угуп, талкуулап чечим кылды:

1. Хажы Кара Думандын “Лицейчилердин физикалык ой жүгүртүүсүнүн илимий стилин калыптандыруунун педагогикалык шарттары” аттуу темада жазылган кандидаттык диссертациялык изилдөөсү

жалпысынан алганда, андагы коюлган максатына ылайык милдеттеринин чечмеленишине карата өз алдынча аткарылган жана толук аяктаган изилдөө иши болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык комиссиясы тарабынан кандидаттык диссертацияларды коргоого коюлуучу талаптардын 10-пунктуна толук жооп берет.

2. Изденүүчү Хажы Кара Думан 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (физика) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Пикир Ош мамлекеттик университетинин жалпы физика жана физиканы окутуунун методикасы кафедрасынын 2016-жылдын 7 декабрда кеңейтилген кеңешмесинде талкууланып, № 4 протоколунун токтому менен бекитилди.

Ош мамлекеттик университетинин жалпы физика жана физиканы окутуунун методикасы кафедрасынын башчысы, педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Омаралиева З.И.

П.и.к., доцент З.И. Омаралиеванын колун тастыктаймын

